

ЦІННОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ВОЛІ У ВИХОВНІЙ СИСТЕМІ А. МАКАРЕНКА

У статті розкрито значення цінності відповідальності, волі у виховній системі А. Макаренка. Конкретизовано, що чітка, продумана організація життя дитячого колективу, продуктивна праця, спрямована на виховання відповідального ставлення до себе і довкілля, дає змогу реалізувати мету виховання в сучасних навчальних закладах України.

Ключові слова: цінності, виховання, відповідальність, воля, моральні якості.

Визначаючи мету й стратегію виховання учнівської молоді в сучасній Українській державі, освітяни звертаються й до її історичних джерел, до поглядів на цю проблему класиків української педагогіки. Проникнення в педагогічну спадщину А. Макаренка, осмислення його творчого життя й педагогічної діяльності, що проходили в період панування тоталітарної політичної системи, складної соціально-економічної ситуації, дасть змогу розкрити історично зумовлені практико-методичні аспекти формування відповідальності як життєвої цінності в сучасної молоді.¹

Із 1991 р. у нашій країні функціонує міжнародна Макаренківська асоціація, яка об'єднує вчених з 17 країн світу. Саме завдяки вченим – членам цієї Асоціації зібрано й аналітично опрацьовано матеріал про життя і творчість А. Макаренка, що значно розширило наші уявлення про своєрідність його особистості, концепцію виховання. Значний внесок зробили сучасні дослідники (Н. Абашкіна, Л. Гриценко, І. Зязюн, С. Сухорський, Г. Хілліг та ін.) у питання деідеологізації педагогічного доробку А. Макаренка, що помітно впливає на ставлення у світі до його спадщини. Свідченням цього є хоча б і те, що за кількістю публікацій, присвячених його педагогічній спадщині, жоден педагог світу не може з ним порівнятися. Стаття про А. Макаренка включена у Всесвітню теорію виховання (Париж, 1981), у Міжнародну педагогічну енциклопедію.

Педагогічна спадщина А. Макаренка, його погляди на визначення суті й характеру виховання, на визначення мети й засобів виховання є актуальними і для сьогодення. У міжнародному науково-педагогічному середовищі видатний педагог розглядається як педагог-новатор ХХ ст. Значущість його досвіду й створення системи виховання підростаючого покоління, що ґрунтується на принципах гуманізму, соціальної рівності та свободи особистості, виходять за межі 20–30-х рр. ХХ ст.

Мета статті – розкрити значення цінності відповідальності, волі у виховній системі А. Макаренка.

Антон Семенович Макаренко – видатний український педагог, класик української та світової педагогіки – спрямовував педагогічну роботу на виховання свідомого громадянина своєї Вітчизни – людину морально стійку, працювиту, творчу, колективістську, всебічно розвинуту. Його погляди на мету й основні завдання виховання співзвучні з вимогами сучасного Закону України “Про

освіту”, Державної національної програми “Освіта”, Концепції національного виховання, у яких наголошується, що метою виховання в сучасній українській школі є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору. Певна річ, на перше місце у всіх державних документах, присвячених проблемам освіти, навчання й виховання в загальноосвітній і вищій школі, ставиться виховання громадянина незалежної Української держави, формування в нього самоусвідомлення в необхідності оволодіння українською мовою як найкращим виразником духовної культури народу [1; 2].

Важливим складником мети сучасного виховання є категорія цілісного самовизначення особистості, бо саме система цінностей, прийнятих у суспільстві, служить орієнтиром діяльності виховних інститутів. Так, у комуністичній системі цінностей орієнтиром було визначено “світле комуністичне майбутнє”. У свідомості представників сучасного американського суспільства виключного значення набула цінність вільної самодостатності людини. Конкретизація мети і стратегії виховання в сучасній Українській державі – першочергове завдання всіх виховних інститутів. Свого часу ще К. Ушинський зауважував, що виховання повинно просвітити свідомість людини, щоб перед очима лежав ясний шлях добра [3]. Тому на одне з перших місць у вихованні педагог поряд з категоріями духовності й національності ставив виховання характеру. На таких позиціях стояв і А. Макаренко. Питання виховання волі й характеру є ключовими в його теоретичній і практичній діяльності. Видатний педагог категорично поставив питання про моральний образ особистості як рушійної сили її поведінки та об’єктивності її вчинків. Він констатував, що лише висока ідейність, гуманістичні принципи, високі моральні цінності, громадянська спрямованість світогляду здатні спонукати людину до вдосконалення волі й характеру.

Воля й характер, підкреслював А. Макаренко [4], – не спадкові якості, не біологічно зумовлені, а виховуються в конкретних суспільно-історичних умовах. Воля – це готовність діяти, спрямована усвідомленістю відчуття обов’язку перед колективом, перед Батьківщиною. Риси характеру розвиваються під впливом суспільних особливостей життя, на основі переконань і моральних якостей людини, під виховним впливом педагога. Тому лише правильно організована вихователем діяльність вихованця дає можливість розвитку кращих якостей волі й характеру. Погоджуємося з позицією А. Макаренка щодо пріоритету дії у вихованні волі. У цьому вбачаємо продовження педагогічних умовиводів К. Ушинського, який вказував, що воля, як і мускули, стає сильнішою в процесі поступово ускладнюваної діяльності [3]. Так само, як К. Ушинський, А. Макаренко вважав, що в практичній продуктивній діяльності людина вчиться долати зовнішні і внутрішні труднощі [4].

Як відомо, А. Макаренко обґрунтував взаємозв’язок виховання і вивчення особистості дитини, колективу та особистості, навчання і виховання; показав співвідношення педагогіки з іншими науками, розкрив шляхи узгодження шкільного, сімейного та позашкільного виховання. Проблеми створення гармонії суспільного й особистого інтересу в меті виховання А. Макаренко присвятив багато років педагогічної діяльності і багато своїх творів. У цій гармонії він вбачав щастя людини і суть виховання.

Він прагнув допомогти своєму вихованцю стати сучасною людиною, добре освіченою, володіти високою кваліфікацією. Він намагався допомогти йому стати дисциплінованим і політично зрілим, відданим своєму народу громадянином, розвинути почуття обов'язку й усвідомлене поняття честі. Він прагнув навчити їх і наказувати, і коритися товаришам, уміти бути ввічливим і суворим, добрим і категорично принциповим – залежно від умов життя. Він багато працював над тим, щоб його вихованці ставали активними організаторами, наполегливими і соціально загартованими, уміли володіти собою і впливати на інших. Він хотів, щоб діти любили життя і могли бути щасливими не тільки в майбутньому, а й щодня.

Можемо аргументовано вказати, що увага до кожної людини – основоположна передумова науково-педагогічної діяльності А. Макаренка. І на той час шляхом становлення відповідальної особистості, громадянина було визначено реальне залучення кожного вихованця до суспільних справ. Характерною особливістю та умовою педагогічного успіху А. Макаренка вважаємо вирішення ним питань виховання на основі високої індивідуальної моралі і колективістської психології.

Визначаючи мету виховання, А. Макаренко був переконаний у тому, що мета виховання впливає з конкретних соціальних потреб, реального суспільного життя. “Я під метою виховання розумію програму людської особистості, програму людського характеру, при цьому в поняття “характер” я вкладаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх проявів і внутрішньої переконливості, і політичне виховання, і знання – абсолютно всю картину людської особистості; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особистості, до якої повинні прагнути” [4, с. 45].

У своїй педагогічній роботі А. Макаренко виходив з такого положення: “Відповідальність перед дітьми – це відповідальність перед історією; сьогоднішні діти – це завтрашня історія, завтрашнє майбутнє людства, нашої великої справи”.

Оскільки складовими мети виховання є насамперед та сукупність якостей особистості, необхідність яких визначається потребами суспільства, до таких якостей А. Макаренко відносив почуття належності до колективу, в якому конкретний індивід перебуває (навчається, працює), поваги до встановлених у цьому колективі норм життєдіяльності, поведінки; здатність дотримуватись правил і норм колективістського життя; відчуття рівності між членами колективу, ввічливість і взаємодовіра між його членами; прагнення бути корисним членом колективу; прагнення бути господарником, тобто вміти організувати свою роботу, роботу інших членів колективу, а також керувати цією роботою, вміти оцінювати її результати, бути охайним, життєрадісним і постійно дбати про свій фізичний, фізіологічний і нервовий стан, дбати про оволодіння достатньою сумою знань і навичок з мови, графіки, математики, природознавства й історії. При цьому видатний педагог наголошував, що рівень досягнутості виховання в кожному із вищеперелічених станів може бути як завгодно високим залежно від індивідуальних талантів і нахилів виховання [4, с. 137–138].

Саме у зв'язку з виховним впливом колективу на особистість вихованця видатний педагог і вводить в обіг поняття середовища й характеру його впливу на вихованця. Він бачив, що кожна конкретна особистість завжди безпосередньо

залежить як від самого середовища, в якому перебуває, так і від тих відносин, які складаються в цієї особистості з оточуючими її умовами життя, у межах яких діють не тільки позитивні, а й негативні фактори. Тому завдання вихователя, стверджував А. Макаренко, насамперед полягає в такій організації процесу виховання, щоб вихованець був включений у систему основних відносин особистості й природи та навколишнього суспільного життя. Це досягається за допомогою участі вихованців у різних видах діяльності (навчальній, трудовій, суспільній, ігровій, організації побуту, споживання тощо). У цьому сенсі все життя вихованця (як і людини взагалі) становить складну систему відносин з довкіллям.

Колектив, який виховує, як його розумів А. Макаренко, об'єднує силу різних впливів природи, суспільства, продуктивної праці на особистість, коли виховання досягається не словесними повчаннями, а тільки через життя, роботу, прагнення самого колективу. До основних принципів виховання А. Макаренко відносив повагу і вимогливість, щиросердечність і відкритість, принциповість, турботливість і уважність, знання, вправи, загартування, працю, колектив, сім'ю, перше дитинство, кількість любові та міру суворості, дитячі радощі, гру, покарання й винагороду.

Видатний педагог переконливо довів, що найважливішим інструментом у вихованні є трудовий колектив. Саме тому головні зусилля треба спрямувати на формування і збереження колективу, на створення стилю, тону й його життєдіяльності. Він підкреслював, що ідеалістичні пережитки в педагогіці пов'язані з культом з чужого нам індивідуалізму. Вважав, що всі прогалини у формуванні особистості людини можна звести до однієї формули – “виховання жадібності”. Починається вона там, де потреба однієї людини стикається з проблемою іншої, де радість або втіху треба відібрати в сусіда силою, хитрістю або крадіжкою. Утриманство, хвастощі, обман, безвідповідальність та інші негативні якості такого типу – пряме породження особистої жадібності.

Водночас А. Макаренко рішуче виступав проти різних проєктів ідеалістичного альтруїзму, міфічної доброти та удаваної безкорисливості, які виявляються формально, для підкреслення людиною власного статусу. Однією із найпоширеніших педагогічних помилок А. Макаренко вважав переконання в тому, що діти є лише об'єктами виховання. “Ні, діти, – писав він, – це живі життя, і життя прекрасні, і тому треба ставитись до них як до товаришів і громадян, треба бачити і поважати їх права й обов'язки, право на радість і обов'язок відповідальності”.

Висновки. Педагогічні ідеї і погляди А. Макаренка залишаються актуальними і сьогодні. Вони визначають принципові положення духовно-морального виховання відповідальних свідомих громадян нашого суспільства. Чітка, продумана організація життя дитячого колективу, продуктивна праця, спрямована на виховання відповідального ставлення до себе і довкілля дає змогу реалізувати мету виховання, яка виявляється, за словами А. Макаренка, “в живих рухах людей, у традиціях і вчинках членів конкретного трудового колективу, в нових формах дружби і дисципліни”.

Список використаної літератури

1. Закон України “Про освіту” // Голос України. – 1996. – 25 квітня.
2. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. – К., 1996. – 42 с.

3. Березівська Л.Д. Ушинський Костянтин Дмитрович / Л.Д. Березівська // Ураїнська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. / [за ред. О.В. Сухомлинської]. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 1. – С. 284–292.

4. Макаренко А.С. Трудовое воспитание / А.С. Макаренко. – М. : Просвещение, 1964. – 247 с.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2013.

Ерусова Г.О. Ценности ответственности, воли в воспитательной системе А. Макаренко

В статье раскрывается значение ценности ответственности, воли в воспитательной системе А. Макаренко. Конкретизировано, что чёткая, продуманная организация жизни детского коллектива, продуктивный труд, направленный на воспитание ответственного отношения к себе и окружающему, даёт возможность реализовать цель воспитания в современных учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: ценности, воспитание, ответственность, воля, моральные качества.

Yerusova H.O. The values of responsibility, faith in the educational Makarenko's system

The article reveals the meaning of value of responsibility, will, exposed in an educating upbringing system of A.S. Makarenko. It is specified, that clear, carefully thought out organization of life of child's collective, productive labor, directed on education of responsible attitude toward itself and environment, allows achieving the purpose of education in modern educational establishments of Ukraine.

Key words: values, education, responsibility, will, moral qualities.